

Marko Pišev

*Institut za etnologiju i antropologiju
Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu
identitetisaznanje@gmail.com*

"Verujem u Boga i u Sudnji dan" – Hayrun Yahya i savremena kontekstualizacija apokaliptičnih hadisa *

Apstrakt: Motiv apokalipse fascinira čovečanstvo od samih začetaka usmene istorije i provlači se kroz raznovrsne mitove i religijske tradicije, pronalazeći svoj izraz u umetnosti svih epoha i ne gubeći potencijal u ljudskoj mašti ni u savremenom dobu. U modernim islamskim kontekstima, fenomen apokalipse u sebi inkorporira antizapadne ideologije koje u velikoj meri odražavaju socio-kulturno nasleđe nekadašnjih anti-kolonijalnih borbi, ali i anti-imperijalističkih stavova prisutnih u velikom broju muslimanskih društava današnjice. Prisajedinjene sa apokaliptičnim narativima, ove predstave mogu odvesti u negativne esencijalizacije tzv. "zapadnog morala i etike" koje potom bivaju zajednički portretisane kao jasno znamenje Poslednjeg dana. Pored šireg promišljanja o simbolici islamskih apokaliptičnih narativa, u radu ćemo se baviti i kritičkom analizom vizuelizacije knjige *Predznaci poslednjeg dana* religijskog mislioca Hayruna Yahye koji iz afirmativnog ugla pristupa temi apokalipse, onakvoj kakva je predstavljena u Kuranu i hadisima. Nastojaćemo da odgonetnemo iz kog razloga se u tekstualnoj verziji *Predznaka* pojavljuju pojedini citati iz hadisa, dok se pojedini, jednako relevantni citati izbegavaju. Oslonićemo se na takozvanu "interdiskurzivnu" dimenziju priloženog kvazi-dokumentarnog filma, to jest, na heterogene elemente koje učestvuju u građenju njegovog audiovizuelnog "teksta." Ovakva analiza trebalo bi da razotkrije kakvi ideološki predlošci stoje u pozadini specifične instrumentalizacije skripturalnih izvora u svrhu religijske, kulturne i moralne kritike savremenih (muslimanskih i nemuslimanskih) društava; ali ćemo nastojati i da ukažemo na multifunkcionalnost ideje – sugerisane gledačkoj/čitalačkoj publici apokaliptičnih narativa – da je Dan presude blizu i da svakog časa može pokucati na naša vrata.

Cljučne reči: apokaliptični narativi, hadisi, islam, audiovizuelni tekst, antizapadna ideologija, Hayrun Yahya

Uvod

U svojoj famoznoj pripovesti, H. L. Borhes opisuje Grad Besmrtnika, hram bezumlja, haosa i besmisla, skriven duboko u bezimenoj pustinji između Etiopi-

* Članak je rezultat rada na projektu br. 117017 koji na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Beogradu finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

je i Arabije. Besmrtnici u Borhesovoj priči više podsećaju na maloumne utvare (pripovedač ih isprva naziva Trogloditima), nego na ljude; a "ono što je za smrtnike elegično, ozbiljno, ritualno", za besmrtnike je banalno i tričavo, izgubljeno u večnom ponavljanju "među neumornim ogledalima." Kuranske vizije životnog ciklusa, nalik biblijskim – i možda baš imajući na umu Borhesovu eshatologiju besmisla iz pomenute pripovetke – ljudsku smrt predstavljaju kao transformaciju u viši oblik života. Kuran na više mesta opisuje faze preobražaja ljudskog bića iz kapi semena, preko komada usirene krvi, do ljudskog "embrija", kojem Bog udahnuje dušu (Es-Seđe, 7-8, El-Alek, 1-2, El-Mu'minun, 14, El-Kijame, 37-40); no, nakon što novorođena ljudska jedinka biva oblikovana u misleće, duhovno biće, u Kuranu se postavlja suštinsko pitanje: "Zar nije taj (*koji ovako stvara*) moćan da proživi mrtve?" (El-Kijame, 40)

Borhesov "Besmrtnik" ima jednu implicitnu zajedničku tvrdnju sa, makar načelnom, hrišćanskom i islamskom interpretacijom zagrobnog života: svest o neminovnosti vlastite smrti predstavlja ono seme u ljudskom razumu odakle klija strah od Boga. Upravo je sposobnost Tvorca da fizički uništi svoje tvorevine, i da ih po uništenju još i razvrsta prema zaslugama, ono što u čoveku pokreće ideju o "višem" ili "kosmičkom" smislu Božje prirode – ali i nas samih. Čovekova sposobnost da oseti strah od Boga je, zapravo, za mnoge muslimane onaj središnji "kritički registar" na osnovu kog individua procenjuje napredak vlastitog moralnog bića u pravcu vrline; odsustvo tog straha je, zauzvrat, znak neadekvatno formiranog sopstva (Mahmood 2005, 141). Jer, "Kad biste vi sigurno znali (*posljedice vaših dijela, prošli biste se toga*). Vi ćete zaista videti pakao." (Et-Tekasur, 5-6). Ajeti slični maločas citiranom, u plastičnom smislu opisuju da "život čovjekov na ovom svijetu nije bez svrhe i cilja" (upor. sa Kuran, Dodaci 1974, 871). Drugim rečima, dok god postoji strah od smrti, postoji i žudnja za životom. Za razliku od Borhesovih Besmrtnika, koji se nakon hiljadugodišnje egzistencije (u najboljem slučaju) prepuštaju letargiji, svest običnog čoveka o propadljivosti tela i njegova žudnja za transformacijom "besmrtnog" duha izvan "smrtne" materije (u osnovi, težnja za nastavkom egzistencije nakon smrti u večnosti koja je po svemu *neuporediva sa ovim trenutkom*), noseći je stub mnogih svetskih religija, pa i ne čudi da je "vjerovanje u vječni svijet jedan od glavnih islamskih temelja" (ibid). Ukratko, smrt – to jest, misterija koja od samih začetaka ljudske svesti oivičava fenomen smrti – biva dekodirana (institucionalizovanom) verom u koliko-toliko pojmljiv zagrobni život, konkretnije verom u pakao ili raj, budući da smrt ovde nije zamišljena kao definitivan kraj i ništavilo, već prosto kao kapija duše ka reonima ultimativnog užitka, ili ultimativne patnje.

Potvrda da kosmos, zvezde, Sunce, noć i dan, život i smrt nisu samo puke igre slučajnosti, i da nad čovečanstvom bdi Tvorac svetova koji neumorno beleži svaki s(a)ves(t)an i nes(a)ves(t)an postupak svakog ljudskog bića koje je od praskozorja ljudske istorije naovamo koračalo zemljom, jeste upravo fenomen Sudnjeg Dana. U neku ruku, Sudnji dan predstavlja kulminaciju kosmičkog re-

da, krešendo istorijskog procesa koji obuhvata čitav stvoreni svet, dok istovremeno figurira kao samostalan događaj koji ukazuje na konkretan cilj tog procesa (upor. sa EŽR 1981, 192). U Kuranu se ovaj dan naziva Sudnji dan (El-Kijame, 1), Dan obračuna (Sad, 36), Dan sastanka (El-Mu'min, 15), Dan vječnosti (Kaf, 34), Dan izlaska (Kaf, 42)... Još se u Mekanskim ajetima provlači tema strašnog suda, što znači da je ona prisutna od najranijeg perioda Muhamedove misije, s tim što je Prorok od samog početka bio jasan: kada se znaci kraja sveta napokon prikažu čovečanstvu, za svako ljudsko biće već postaje kasno, budući da niko sem Alaha ne zna kada Sudnji dan tačno nastupa (upor. sa El-Araf, 187).

U apokaliptičkoj eshatologiji, kosmička skala vremena postavlja se u prvi plan, a Strašni sud i zagrobni život premeštaju se iz pozadine ljudskih umova, takoreći, u sam "frontalni režanj." Kraj postaje blizak, neminovan, dok se znakovi Strašnog suda javljaju jedan za drugim ili dok se ciklusi apokalipse postepeno zatvaraju (upor. sa Taylor 1968, 67). Zaista, ova tema je do te mere prisutna u svetoj knjizi islama, da je pojedini autori nazivaju osnovom islamske vere (pogledaj npr. Patterson 1890, 79; Zeidan 2003, 70-72). Svakako da je ovo vidljivo i iz samog Kurana: ako je verovanje u večni život "jedan od glavnih islamskih temelja" (Dodaci, Kuran 1974, 871) onda Strašni sud – čas kada će se taj život "očitovati" i "pokazati u pravom obliku" (ibid) – natkrovljuje taj temelj oslanjajući se na pet stubova vere i podsećajući neprestano muslimane na beskrajne užase Džennehema.

Dejvid Kuk (Cook), američki naučnik specijalizovan za pitanja islamske eshatologije i apokaliptičizma (pogledaj npr. 2002, 55-96) u intervjuu sa zvaničnicima Bostonskog Centra za milenijumske studije, na sledeći način je klasifikovao glavna verovanja u vezi s islamskom interpretacijom Sudnjeg dana:

1) Isprva se javljaju znakovi koji najavljuju kraj sveta. Ovi znakovi obuhvataju prirodne i kosmičke kataklizme, moralnu i društvenu propast, i političke događaje koji nagoveštavaju neminovan početak kraja.

2) Ovome sledi dolazak Antihrista, čije ime je *Dadžđal*. Antihrist će potčiniti sve narode i zavladatai svetom, ali pre nego što ostvari svoj naum da uništi muslimane, Isus će sići sa nebesa i uništiti ga.¹

3) Epilog uništenja *Dadžđala* je mesijansko doba. Ovo doba biće predvođeno Isusom, ili drugom mesijanskom figurom koja se naziva Mahdi. Novi mesija će osvojiti čitav svet i učiniti da svi pređu u islam.

4) Mahdijeva epoha ustupa mesto razdoblju Goga i Magoga (u kuranskoj verziji, imena se čitaju Jedžudž i Medžudž).² Razoran rat planetarnih razmera.

5) Čas presude.

¹ Na ovom mestu opaža se direktan uticaj Jovanovog otkrovenja. (upor. sa Otkr. 13, 11-18).

² Ovo je takođe preuzeto iz biblijske tradicije, ovog puta iz Starog zaveta. (Jezekilj 38, 39).

Premda Kuran nije apokaliptična knjiga, u stilu starozavetnih proročanstava ili novozavetnog Otkrovenja, upečatljivi motivi kraja sveta u skripturalnim izvorima islama učinili su, kako vidimo, da se u okviru islamske razvije specifična apokaliptična tradicija verskog učenja. Kao većinu ovakvih tradicija, i ovu je moguće instrumentalizovati u svrhe razbuktavanja verskog fundamentalizma koji, u fuziji s predstavama o bliskom kraju sveta, od verskih zajednica kreira ekskluzivističke grupe, a u okviru tih grupa imenuje vođe čije su uloge bezmalo mesijanske. Mahdistički pokret Takfir val-Hidžra (Takfir wa 'l-Hijra) bio je, tako, predvođen Šukri Mustafom, samozvanim *mahdijem* koji je trebalo da obezbedi uslove za poslednju vladavinu Boga na zemlji (Zeidan 2003, 71). Sličnih pokreta bilo je u Saudijskoj Arabiji (ibid), Sudanu (Dekmejian i Wyszomirski 1972, 193-214), i drugde.

Na narednim stranicama ukazaćemo na izvestan broj značenjskih veza između islamskog apokalipticizma i verskog fundamentalizma koje, između ostalog, obiluju snažnim anti-zapadnim i anti-cionističkim sadržajima. Kao analitički primer apokaliptičnog narativa u islamskim značenjskim okvirima odabrali smo kvazi-dokumentarni film *Predznaci sudnjeg dana*, rađen prema istoimenoj knjizi muslimanskog autora Hayruna Yahye. Smatramo da je ovaj film reprezentativan iz više razloga: 1) njegova rudimentarna vizuelna estetika i prenaplašena muzička podloga sugerišu težnju autora da film učine prijemčivim niže obrazovanim slojevima, slabije upućenim u skripturalni islam; 2) vizuelni tekst filma je krajnje eksplicitan po pitanju fatalne dijagnoze "stanja" u kojem se celokupno čovečanstvo nalazi; i 3) narativni aspekt filma osvrće se na jedan broj znamenja Sudnjeg dana obuhvaćenih islamskom apokaliptičnom tradicijom – koje potom slobodno ugrađuje u kontekst savremenog društva – te stoga predstavlja dobar analitički primer za naš rad.

Religijsko fundamentalističke dimenzije apokaliptičnih narativa

Put kojim Bog Strašnim sudom uvodi kosmički red u tok istorije očitava se kako u islamskoj, tako i u hrišćanskoj apokaliptičnoj tradiciji – bez obzira na "sektašku" pripadnost vernika – delom u prirodnim, delom u društvenim katastrofama. Zemljotresi, vulkanske erupcije, poplave, razorni vetrovi, masovne zaraze i glad prouzrokovana biološkim/klimatskim faktorima, deo su obrasca primičuće kataklizme ucrtanog u prirodi, dok su "društvene bolesti" poput siromaštva, razvrata, ratova i opšteg okretanja od vere, "artificijelni" znaci poslednjeg doba, civilizacijski signali čija poruka glasi da će današnje generacije biti svedoci Sudnjeg dana koji može nastupiti već sutra. No, te znake nije baš svako u stanju da dešifruje. "Hram Naroda" Džima Džounsa, čiji je "agrokulturni projekat" završio kao najmasovniji masakr u istoriji religijskih kultova,

(ne)slavno skončala "Loza Davidijanaca" pod duhovnim vođstvom "proroka" Dejvida Koreša, te mračan amalgam "ufologije" i hrišćanstva Maršala Eplvajta i njegovog "Heaven's Gate"-a ("Kapija Neba"), (upor. sa Gallagher 2008, 205-220; Davis 2000, 241-267; Urban 2000, 268-302), samo su neki od "apokaliptičnih kultova" koji su raspolagali ovim ezoteričnim znanjem, rezervisanim za odabrane pripadnike čovečanstva. Lideri ovih kultova najčešće nisu ispoljavali prevelike ambicije u vezi sa širokim omasovljenjem misije. Manja zajednica "odabranih" pod vrhovnim vođstvom "mesije", vremenom bi okretala leđa svetu osuđenom na blisku propast i delovala tako da makar svojim članovima obezbedi sigurno mesto pokraj Božjeg prestola, u času kada se Njegov gnev spusti na preostalu masu čovečanstva koja se oglušila o reči "poslednjeg Proroka." "Zgusnuto" integrisanje sledbenika misije u hermetičke religijsko-ekonomske zajednice, u dobroj meri se zasnivalo na paranoidnim predviđanjima kraja sveta i saboterskim aktivnostima agenata Sotone koji prete da slome pokret i ispreče se kao prepreka na već zacrtanom putu ka Božjem kraljevstvu u odsudnom času Strašnog suda.

Paranoidni tonovi predstavljaju čest "lajtmotiv" u pričama o Sudnjem danu. Poput hrišćanskih, islamski eksploatatori apokaliptičnih narativa u svojim propovedima i/ili medijskoj propagandi takođe nastoje da izgrade pojednostavljenu sliku toka globalnog istorijskog procesa sagledanu kroz durbin negativnih esencijalizacija "neprijatelja vere", kao i uklapanja čitavog mozaika takozvane "političke stvarnosti" u ionako većinom apstraktne, pa samim tim i socio-kulturno-istorijski nespecifične narative Sudnjeg dana. Prema rečima Dejvida Kuka,

Sadašnji svet je za savremenog muslimana obrnut naglavačke. Posvuda se, kao rezultat kolonijalnih osvajanja i hrišćanskih misionara, kao i predstavnika kulturnog imperijalizma, poput medija (koji su često zajednički grupisani u "isti koš"), dogodilo da njegova vera izgubi oslonac. Bog je obećao muslimanima da oni nisu samo primaoci (...) otkrovenja, već da će takođe biti krunisani svetskim uspehom i ekspanzijom. Preko hiljadu godina (iz perspektive muslimana), ovo je bilo tačno. Od 630. do 1688. Arapi i Otomani bili su ti koji su, u skladu sa Božjim obećanjem, dominirali svetskom scenom. Međutim, čak ni najokoreliji tradicionalista ne može da opovrgne drugi ili čak trećerazredni klasni status današnjeg muslimana. Očito da Bog ne može biti kriv za ovakvu situaciju – krivi su muslimani. Ovo shvatanje nalaže da Bog testira nekolicinu odabranih pre nego što otpočne kraj sveta. Oni moraju dokazati svoju veru u Boga kroz dominaciju svetom i ponovno uspostavljanje u Božjoj volji utemeljene muslimanske prevlasti.³

Pojednostavljivanje globalnog istorijskog procesa koji se, prema apostolima Poslednjeg dana, neminovno kreće ka kataklizmičnoj kulminaciji, između

³ <http://www.mille.org/scholarship/papers/cookabs.html>

ostallog podrazumeva zanemarivanje ogromnog broja složenih i međusobno isprepletanih ekonomskih, socijalnih, geopolitičkih i drugih faktora koji od kraja srednjeg veka naovamo snose odgovornost za današnju sliku preraspodele bogatstva i moći u svetu. Anti-kolonijalna istorija muslimanskih društava, socio-kulturno rekonceptualizovana u anti-cionističkim, anti-zapadnim i, uopšte, anti-imperijalističkim sistemima ideja današnjeg sveta (Keddie 1994, 486) – pošto se amalgamiše s apokaliptičnim narativima – relativno lako odvođi u negativne esencijalizacije kulturne/konfesionalne drugosti koja takođe ima svoje istaknuto mesto u apokaliptičnim narativima. Predstave poput ovih doprinose daljem produbljivanju već postojećih problema proizašlih iz koncepta "sukoba civilizacija" zapadnog i muslimanskog sveta (Huntington 1993, 22-49; El Fadl 2001, 29) – civilizacija od kojih jedna nužno biva okarakterisana kao pravedna i plemenita, a druga kao mračna, dekadentna i zla.

Pored toga, anti-zapadni muslimanski stavovi podrazumevaju, svakako, i anti-američke i anti-judeističke stavove, pri čemu se prvi, bar delimično, ogledaju u negativnim vrednovanjima kapitalističke "ideologije" (Asani 2003, 47). U socio-političkim kontekstima muslimanskih društava, neuspeh "eksperimentalnih" ideologija – poput specifičnog islamskog nacionalizma-socijalizma Nasera, Gadafijsa, Sadama Huseina i drugih arapskih lidera – da umesto socijalnog raslojavanja i otuđenja pozapadnjačenih elita, uspostave ekonomsku i društvenu pravdu, doveo je do stvaranja ekskluzivističkih grupa, posvećenih traganju za "čistim" i "autentičnim" jezikom kritike propale muslimanske države (upor. sa Espozito 2001, 145-219; Halliday 1994, 91-114). Naravno, "čistijeg" i "autentičnijeg" jezika od Božijeg nema, niti ga može biti. Prema tome, islam je ona politička ideologija koja je jedina kadra da izvrši preporod "pozapadnjačene" muslimanske države. Ekskluzivističke grupe, kako ih Asani naziva, posvetile su se nalaženju najboljeg načina za ostvarenje ovakvog preporoda, tumačeći islam u "čistom" monolitnom obliku i čitajući religijske tekstove u ekskluzivističkom maniru (to jest, maniru koji negira bilo kakvu pluralnost interpretacija Kurana i drugih relevantnih islamskih religijskih spisa) (upor. sa Asani 2003, 47-48).

Odatle i ne čudi da, recimo, korice uticajne knjige Saida Ajuba, *Lažni mesija* ("The False Messiah") prikazuju demonsko biće koje u ruci drži američku zastavu, srp i čekić, a oko vrata Davidovu zvezdu (Filiu 2012, 83-84). Prema Dejvidu Kuku, u mnogim apokaliptičnim scenarijima, SAD bivaju portretisane kao Veliki Vavilon ili sam Antihrist. Skoriji američki predsednici, poput Kartera, Regana, Buša i Klintonu – o mlađem Bušu i da ne govorimo – bivaju predstavljeni kao agenti Antihrista koji, u maniru prisustva iz senke, manipulišu svim Zapadnim zemljama, upravljajući njihovom ekonomskom i kulturnom ekspanzijom na Istok, i lagano ih pripremajući za Konačni čas izlivanja Božjeg gneva.⁴

⁴ <http://www.mille.org/scholarship/papers/cookabs.html>

Najzad, moderni muslimanski apokaliptični narativi obiluju anti-judeističkom retorikom koja, pored toga što opisuje Izrael kao prestonicu države Antihrista, odakle on širi svoju moć i uticaj u svim pravcima, takođe ističu jevrejsko poreklo Antihrista, ili *Dadždžala*.⁵ Arapski anti-semitizam moguće je delimično obrazložiti događajima iz skorije istorije: rađanje države Izrael, nerešeno palestinsko pitanje, ratni porazi 1948, 1956 i 1967, gubitak Jerusalima – sve ovo je zajednički doprinelo da se među arapskom populacijom još od kraja Drugog svetskog rata naovamo učvrste ogorčeni stavovi prema Jevrejima u celini (Stillman 1979, 200). Stillman ističe da je u ovom periodu termin *Cionista* u arapskom "rečniku epiteta" zauzeo mesto "rame uz rame" sa terminima *imperijalista*, *kolonijalista* i *rasista* (ibid, 201). Motiv "Cinoističke teorije zavere" provlači se tako u propagandnim materijalima pro-islamskih političkih grupa, poput Hamasa:

... Hamasova povelja (...) pruža predstave o Jevrejima i judeizmu koje su zasnovane na (...) *Protokolima Cionskih Mudraca*. Član 22, recimo, opisuje kako Jevreji kontrolišu svetske medije svojim novcem i kako su širom sveta formirali tajne organizacije – poput Slobodnih Masona i Kluba Rotarijanaca – "u svrhu uništenja društava i ostvarenja Cionističkih ciljeva." Oni su "pokrenuli revolucije širom sveta kako bi ostvarili te ciljeve." Slično tome, "svojim novcem, oni su preuzeli kontrolu nad imperijalističkim silama i naveli ih da potčine mnoge zemlje kako bi iscedile njihove resurse i proširile vlastitu mrežu korupcije." (Litvak 1998, 151)

Paranoidan podtekst Hamasove povelje gotovo da je preslikan na izvesne segmente privatnog života Andana Oktara – čiji je pseudonim Hayrun Yahya – autora knjige *Predznaci poslednjeg dana*. U elektronskoj verziji njegove biografije, između ostalog stoji i da su 1991. godine dotičnog autora "izvesne grupe", kojima je on svojim publicističkim delovanjem "naneo neprijatnosti", učinile bezmalo "žrtvom zavere." Prema rečima Yahyionog biografista: "U to vreme, on je pripremao izuzetno značajno delo o istoriji Slobodnog Zidarstva, i masonskim organizacijama aktivnim širom sveta. Tokom pretresa stana koji je delio sa majkom u Ortakoy kvartu u Istanbulu, policija je otkrila paket kokaina u prvoj knjizi koju su otvorili – u biblioteci koja broji oko 2000 knjiga!"⁶

Yahya je otvoreni podržavalac kreacionističko-apokaliptičnih i anti-cionističkih ideja, ali je tokom svog veoma plodnog intelektualnog stvaralaštva takođe nastojao da diskredituje većinu modernih pravaca zapadne misli, poput darvinizma, marksizma, materijalističke filozofije, i svakog odatle proizašlog filozofskog trenda koji je "utemeljen na negiranju Alaha."⁷ Ogromna popular-

⁵ <http://www.mille.org/scholarship/papers/cookabs.html>

⁶ http://www.harunyahya.com/theauthor.php?sayfa_no=2

⁷ Detaljna biografija Hayruna Yahye može se pročitati na: <http://www.harunyahya.com/theauthor.php>

nost ovog autora ostvarila je izvesne odjeke i u domaćim lokalnim okvirima. Izdavačka kuća El-Kelimeh (ustanova u sastavu Mešihata Islamske zajednice Srbije, čija je centralna izdavačka delatnost smeštena u zgradi novopazarskog Fakulteta za islamske studije), publikovala je brojne "dokumentarne" filmove rađene po knjigama Hayruna Yahye, među kojima se nalaze naslovi poput *Katastrofe koje je darvinizam donio čovječanstvu*, *Kolaps ateizma*, *Bliži se pojava El-Mahdija*, *Predznaci Poslednjeg dana*, itd.

*

U daljem delu teksta usredsredićemo se na kritičku analizu vizuelizacije Yahyine knjige *Predznaci poslednjeg dana* (Yahya 2000). Krenuvši od početne pretpostavke da Yahya kao prevashodno religijski mislilac, pristrasno pristupa temi Sudnjeg dana (onakvoj kakva je predstavljena u Kuranu i hadisima), nastojaćemo da odgonetnemo iz kog razloga se u tekstualnoj dimenziji *Predznaka* pojedini citati iz Kurana i hadisa postavljaju u prvi plan nauštrb drugih, podjednako relevantnih citata, koji se smerno izbegavaju. U pozadini ovakve strategije, prema našem mišljenju, nalaze se ideološki predlošci čija je svrha instrumentalizacija sakralnih tekstova kao instrumenata religijske, kulturne i moralne kritike savremenog (muslimanskog i nemuslimanskog) sveta. Nastojaćemo takođe da ukažemo na latentne poruke proizašle iz političkih, kulturnih, društvenih i moralnih kontekstualizacija priloženih ajeta i hadisa, kao i na značenja pripisana "istorijskom procesu koji obuhvata čitav stvoreni svet", pošto se taj proces smesti u sve zloslutniju senku apokalipse. Najzad, potcrtaćemo i specifičnu normativnu dimenziju filma, postavivši analitičko pitanje: kakva je ultimativna uloga "posljednje generacije ljudi na Dunjaluku", tačnije onih pojedinaca koji posmatraju, i umeju da prepoznaju, znamenja Poslednjeg dana.

Predznaci Posljednjeg dana – "dokument" o kraju sveta

Predznaci je film koji se predstavlja kao "dokumentarno" ostvaranje, premda je sačinjen od skupa raznovrsnih video-isečaka, sekvenci kompjuterske animacije i dramatične muzičke podloge koja nastoji da isprati naraciju poduprtu scenariom napisanim prema Yahyinoj knjizi. S tim na umu, nameće se preliminarni zaključak da je zapravo reč o nekoj vrsti propagandnog filma. No, ako je uistinu to po sredi, šta je onda ono što bi *Predznaci Posljednjeg dana* mogli da propagiraju? Kako bismo pokušali da odgovorimo na ovo pitanje, oslonićemo se na analizu takozvane "interdiskurzivne" dimenzije filma, to jest, na heterogene elemente koje učestvuju u građenju njegovog audiovizuel-

nog "teksta" (upor. sa Blommaert i Bulcaen 2000, 449), a koji su istovremeno primetni na tri zasebna polja:

- opšti ton i izgovor teksta od strane naratora; povremena upotreba sofisticiranih termina, tabela, brojki i proračuna; stimulišuća, koliko god neostrašćena intonacija pojedinih delova scenarija;
- montažerski trikovi; brzo smenjivanje selektivno odabranih televizijskih snimaka (pomešanih sa povremenim isečcima iz igranih filmova);
- intertekstualnost; selektivan odabir ajeta i hadisa prikazanih u filmu.

Tekst i kontekst na pojedinim mestima u filmu su, naime, čvrsto isprepleteni, što se jasno primećuje u samoj strukturi narativa, koja nastoji da predstavi Poslanikove reči, zabeležene pre hiljadu i četiri stotine godina, kao proročanstva koja su se već "obistinila", ili se u ovom trenutku "obistinjavaju." Selektivan odabir hadisa učinjen je, tako, s ciljem da se kod gledaoca pospeši utisak o neupitnoj aktuelnosti znakova Sudnjeg časa. Bog, prema ovoj vizuri, ispunjava svoja odavno data obećanja, pa će oni koji smatraju njegove *mudžize* (znakove) lažnim, biti sakupljeni i raspoređivani po zaslugama koje su ostvarili za života (upor. sa En-Neml, 83).

Jedna od latentnih poruka *Predzanaka* primetna je u jedinom segmentu filma koji nije najavljen nikakvim ajetom ili hadisom. Dotični segment 20. vek predstavlja kao vek globalnih ratova (što se, naravno, interpretira kao jedan deo znamenja apokalipse), ali i vek sve učestalijih i sve brojnijih ratnih konflikata (što se, opet, interpretira kao faktička potvrda tog znamenja). Dok se na ekranu smenjuju kratki vizuelni isečci razaranja iz perioda Drugog svetskog rata, i dok narator govori o do tada neviđenom porastu divljaštva i orgijaškog uništenja čoveka i njegove infrastrukture, mi – gledalačka publika – sve vreme iščekujemo slike gasnih komora, masovnih streljanja izglednelih civila, ili bar zloslutnog natpisa *Arbeit macht frei*; ali *Predznaci* ne prikazuju niti jednu takvu sliku. Ratne strahote u kontekstu znamenja Strašnog suda bivaju dodatno produbljene skrivenim kontekstom ignorisanja – a možda i pasivnog negiranja – zverstava anti-semitske ideologije koja su tokom Nirnberškog procesa šokirala čitav svet. Na ovom mestu, ono što se prikazuje selektivno u stvari sa mnogo više reči izgovara neizrečeno.

Jaz između izgovorenog i neizgovorenog – procep nabijen značenjem – upadljiv je i u delu filma koji nabraja naširoko poznate astronomske znake početka apokalipse (pomračenje Sunca, rascepljenje Meseca i neba, pretvaranje rečnih korita u reke vatre), nakon čega sledi razračunavanje sa najproblematičnijim ajetom u Kuranu. U celosti, dotični ajet glasi:

"Pitaju te o Sudnjem danu, kada će doći. Reci: 'To zna samo moj Gospodar. Vrijeme zbivanja (*Sudnjeg dana*) pokazat će samo On. (*Užasi Sudnjeg dana*) bit će teški i nebesima i zemlji. Doći će vam samo iznenada.'" (El-Araf, 186)

Problematičnost datog ajeta za polemiku o znamenjima Strašnog suda ogleda se u tome što se ovde nedvosmisleno govori da će se Božji gnev izliti iznenada, i da nijedan čovek – pa čak ni sam Poslanik (a kamoli Hayrun Yahya!) – ne može imati predznanje o času konačnog uništenja stvorenog sveta. "O njemu zna samo Allah, ali većina svijeta ne shvaća", naloženo je Muhamedu da odgovori njegovim sledbenicima pošto mu postave pitanje o Sudnjem danu: "Reci: 'Ja ne mogu sebi ni koristiti ni štetiti osim što Bog hoće. Kad bih ja znao neviđeno, ja bih umnožio dobra (djela) i ne bi me dotaklo ni kakvo zlo'" (El-Araf, 187).

S ciljem da se izbegnu nategnuta i komplikovana objašnjenja, u filmu je naveden samo početan odlomak 186. ajeta sure El-Araf ("Pitaju te o Sudnjem danu, kada će doći. Reci: 'To zna samo moj Gospodar'...") U originalnoj, pisanoj verziji dela, Yahya, međutim, priču o predskazanjima Poslednjeg dana otvara ajetom: "Da li nevjernici očekuju (*još*) samo da im iznenada dođe određeni čas, a već su došli (*svi*) njegovi predznaci? A čemu im (*što će im koristiti onda*) kada im dođe njihova pouka (*opominjanje*)?" (Muhammed, 18).

Iz ovog stiha autor u štampanoj verziji *Predznaka* zaključuje da se u Kuranu nalazi ključ za odgonetanje šifre koja najavljuje tačan trenutak Sudnjeg časa (Yahya 2000, 8). U ekranizovanoj verziji knjige zastupano je, međutim, drugačije mišljenje. Tu se ostaje na početnoj tvrdnji koja glasi da je Bog sakrio "znanje o vremenu nastupa Sudnjeg dana", ali se odmah zatim dodaje da je svom Poslaniku, Muhamedu, "objavio predskazanja nekih događaja koji će biti pokazatelji da se vrijeme Sudnjeg dana primaklo."

Dakle, prema potonjem mišljenju, Bog nije želeo da pruži direktan odgovor Muhamedovim sledbenicima, već je "Vjerovjesnika" učinio jedinim čovekom među smrtnicima dublje upućenim u Njegove zagonetne namere za ovaj (i druge) svet(ove). Prostiye rečeno, dok se u knjizi *Predznaci Posljednjeg dana* tajno značenje znamenja traži u sadržaju Kurana, istoimeni "dokumentarni" film nastoji da ih "dešifruje" kroz hadise.⁸

Uz to treba dodati da Yahya navodi samo one hadise koje je bez preterano složenih komentara kadar da kontekstualizuje kroz dosta uopštene primere naučnih, etičkih, socio-kulturnih i drugih fenomena prisutnih u savremenom društvu. Drugim rečima, on traži što veće sličnosti između sadržaja pojedinih hadisa i savremene društvene situacije, pritom zatvarajući oči pred drugim hadisima koje nije u stanju da na taj način instrumentalizuje. U hadisima i kuranom tekstu postoji čitav niz *mudžiza* koje najavljuju smak sveta, a koje je teško ili nemoguće projektovati na sliku savremenog društva tako da se ne opaze bitna odstupanja. Primera radi, "u hadisima Božjeg poslanika o *dabbe-tul-erdu* [životinji koja će izaći iz zemlje i progovoriti – prim. M.P.] govori se

⁸ Hadis je izveštaj o nekom Muhamedovom iskazu ili postupku, kao obrascu za postavljanje u određenim životnim situacijama (Tanasković 2008, 306).

kao o znaku 'očekivanog časa.'" (komentar uz 82. ajet sure En-Neml) "Jedan od znakova Sudnjeg dana koji će nastupiti (...), jest i poremećaj koji će nastati na zemlji, a što će se pokazati i "lijetom brda" (komentar uz 88. ajet sure En-Neml). No, pretpostavimo li da su za afirmativnog primaoca Yahyine poruke i dve "obistinjene" *mudžize* dovoljne, a tri već previše, dalja pretpostavka bi nas navela na to da za ovakvu osobu *Predznaci* predstavljaju više nego ultimativnu potvrdu o bliskom kraju sveta.

*

Islamski učenjak Jusuf b. Abdullah b. Jusuf el-Vabil, predznake Sudnjeg dana podelio je na velike, srednje i male (el-Vabil 2000, 8). Pojedini od njih "mesto" značenja kraja smeštaju u čoveka – tačnije, u opštu "korupciju" čovekove duhovnosti (nestanak poverenja, nestanak znanja i pojava neznanja, rasprostranjenost prostitucije, pojava muzičkih instrumenata i njihovo dozvoljavanje, mnoštvo pijenja alkohola i njegovo odobravanje...), pojedini znake Sudnjeg dana iščitavaju iz dekadencije moralnih standarda društva (novčana korist i nepotrebnost dobrovoljnog davanja, pojava *fitneta* – nereda, mnoštvo policije i saučesnika zulumčarima, mnoštvo ubistava, ukrašavanje džamija i tekija, nadmetanje u izgradnji visokih kuća, nestanak pobožnih ljudi i povećan broj pokvarenjaka, velika škrtost, mnoštvo trgovine, gašenje rodbinskih veza i loši međuljudski odnosi...), dok pojedini predznake Strašnog suda vide u "abercijama" prirode (podmlađivanje staraca, mnoštvo potresa – podrhtavanja tla, pojava propadanja, izobličavanja i sklizavanja zemlje, ogromnost meseca, istinitost snova *mu'mina* – istinskih vernika...) (el-Vabil 9-10). Sve ove "male znakove", el-Vabil je proizveo iz hadisa, koristeći se isključivo *sahih* (verodostojnim) i *hasen* (dobrim) hadisima koji su tako klasifikovani od strane poznavaoaca hadiske nauke (ibid, 6). U srednje i velike znake spadaju fenomeni poput kosmičkih kataklizmi, dolaska Antihrista, pojave mesije, razdoblja Jedžudža i Medžudža, kataklizmičnog rata planetarnih razmera... radi se, dakle, u osnovi o onim znamenjima koje je Kuk klasifikovao u kumulativne cikluse *ki-jameta*. Prema el-Vabilovoj klasifikaciji, znakove koje spominje Kuk (od drugog pa nadalje) možemo, prema tome, svrstati u "srednje" i "velike" znakove Sudnjeg dana, a one koje u *Predznacima Posljednjeg dana* spominju autori filma, svrstavamo većinom u "male."

Znakovi navedeni u filmu *Predznaci Posljednjeg dana* redom glase: 1. ratovi i anarhija (razvitak nuklearnog, biološkog i hemijskog oružja; porast aktivnosti terorističkih pokreta), 2. uništenje velikih gradova (ratna razaranja i prirodne katastrofe), 3. zemljotresi, 4. siromaštvo, 5. kolaps moralnih vrednosti (homoseksualnost, prostitucija, predbračni i vanbračni odnosi, seksualni prestupi, pornografija i raširenost seksualno prenosivih bolesti), 6. odbacivanje istinske vere i moralnih vrednosti Kurana: zapostavljanje religije Boga i

moralnosti islamske religije ("Pojaviće se sekte, negiraće se Allahovo određene sudbine, obožavanje Allaha biće samo radi predstave, a religija će se koristiti kao sredstvo za lične ciljeve;"), 7. dezintegracija društva (povećanje broja razvoda brakova, vanbračne dece, opadanje "biznis i komercijalnih etičkih vrednosti", pojava korupcije, prevare, stresa, brige, veliki porast zavisnosti od droga i alkohola, povećanje stope samoubistava), 8. razvoj nauke i tehnologije (produžetak životnog veka ljudi, razvoj genetike i biomedicine, utrkivanje u izgradnji nebodera, sve brže proticanje vremena, skraćivanje vremena, prevladavanje ogromnih fizičkih razdaljina za sve kraće vreme, štampanje ogromnog broja knjiga); 9. cepanje meseca.

Poenta je da pojedini znakovi koji su navedeni u filmu nisu spomenuti u studiji Jusufa el-Vabila, dok izvestan broj znamenja kojih ima kod el-Vabila (poput razgovora zveri i predmeta sa čovekom; mnoštva žena i malog broja muškaraca; velikog broja iznenadnih smrti; osvajanja Carigrada; dolaska Kahtanaca⁹, itd.) nije spomenut u filmu.

Rat, anarhija i uništenje velikih gradova, u *Predznacima* su najavljeni sledećim citatom: "Veliki gradovi biće uništeni, i biće kao da ranije nisu ni postojali"; no, izgleda da Jusuf el-Vabil ovaj hadis nije okarakterisao ni kao *sahih* ni kao *hasen*, pa ga samim tim nije uvrstio u spisak "malih" znakova. S druge strane, vrlo je interesantno da autori filma na ovom mestu ne spominju kuranski ajet, "Nema nijednog mjesta a da ga Mi nećemo uništiti prije Sudnjeg dana ili ga kazniti žestokom kaznom. To je zapisano u knjizi" (El-Isra, 58). Najverovatnije objašnjenje bilo bi to da je u filmu prednost data hadisi-ma, a da se Kuran kao izvor znamenja ne spominje čak ni na onim mestima gde bi to bilo moguće, *jer veći deo argumentacije u filmu zapravo ne bi mogao biti podržan referencama iz Kurana*. Dakle, verovatno je da se radi o pitanju doslednosti.

Ratovi, krvoproliće i razaranje postali su, takoreći, opšta mesta u apokaliptičnim narativima, dok su znamenja Smaka sveta koja sugerišu globalne ratove poznata još iz biblijske tradicije (*Jezeq. 38; Matej 24:3-33; Otkr. 9:15-16; 16:19*). Mnoga od ovih znamenja mogu jednako uspešno da se projektuju na bilo koji period ljudske istorije. Na svakoj tački planete gde bi dva ljudska društva zauzela dve susedne teritorije, ratova i anarhije je gotovo u svakom razdoblju bilo procentualno više nego mirnodopskih razdoblja. Veliki gradovi su uništavani još od vremena Sumera, Akada, Vavilona i Asirije naovamo. Zemljotresi su isto tako potresali Zemljinu koru daleko pre pojave prvih ljudi, i verovatno će ih potresati dugo pošto epoha čovekove dominacije planetom, na ovaj ili onaj način, ispiše svoje završno poglavlje (što je stanovište s kojim se Yahya – uzevši u obzir njegova kreacionistička i anti-darvinistička ubeđe-

⁹ Kahtanci su bili beduinsko nomadsko pleme iz južnog pojasa Arabijske pustinje (Palgrave 1864, 121).

nja – vrlo moguće ne bi složio). Ipak, mora se priznati da su autori *Predznaka*, prateći Yahyinu nit, naveli određen broj hadisa koji se na prvi pogled savršeno preklapaju sa slikom savremenog društva – i, uz odgovarajuću kontekstualizaciju i tumačenje, zaista mogu delovati kao *par excellence* proročanstva o kraju sveta. Hadise s ovakvim i sličnim sadržajem uvrstio je u svoju studiju i Jusuf el-Vabil. Vizuelno auditivni postupci kojima se oni u filmu kontekstualizuju, stvarajući kod gledaoca utisak o autentičnosti njihove interpretacije, zasnivaju se na klasičnim tehnikama kreiranja binarnih opozicija: slike peščanih dina, nomadskih arapskih plemena i tradicionalnog života u pustinji suprotstavljene su slikama sve bržeg razvoja komunikacionih tehnologija, zdravstvenih usluga, bioinženjeringa; snimcima mladih i starih pacijenata na medicinskom lečenju, ogromnog broja poslovno odevanih ljudi koji žurno koračaju ulicom, statističkim podacima o prenaseljenosti planete, kadrovima džinovskih neobedera, koji uz napetu muzičku podlogu "ničū" iz zemlje nalik na pečurke posle kiše... U tom pogledu *Predznaci Posljednjeg dana* nastoje da na ideacijskom planu dejstvuju na svest gledalaca time što nameću odgovore na pitanja koja su formulisana unapred, tačnije pobodena, figurativno rečeno, poput zastavica na skijaškoj stazi. I dok se narativni tok filma kreće dramatičnim slalomom od jedne do druge zastavice, odgovori, provučeni kroz prizmu hadiskih proročanstava, bivaju predstavljani kao večite i nepromenljive "istine" od kojih nema bega. "Sudbinski" karakter postavljenih pitanja, s druge strane, u gledaocu pokreće dublje enigme: ko smo, gde se nalazimo i kuda idemo?

Glavni sastojak diskurzivnog recepta *Predznaka* jeste naglasak na temporalnom kontekstu narativa: naše razdoblje je bitno drugačije od onog od pre hiljadu i četiri stotine godina; naše razdoblje je bitno drugačije od onog od pre stotinu godina; prema tome, naše razdoblje beleži bitno odstupanje u ritmu i intenzitetu predašnjeg globalnog istorijskog procesa. Dvadeseti vek je vek svetskih ratova; vek koji je posvedočio rušenju velikih gradova, brojnim zemljotresima i prirodnim katastrofama. Siromaštvo, kolaps moralnih vrednosti, sektaštvo, okretanje leđa kuranskim vrednostima, društvena dezintegracija, itd, svega toga je bilo i ranije, ali nikada u toliko neobuzdanoj meri kao u 20. veku. Štaviše, ritam sistematičnog ispunjavanja Poslanikovih proročanstava ubrzava se kako se 20. vek bliži kraju. Puls Posljednjeg dana je, prema tome, svakim danom sve bliži.

Ovako kontekstualno "fiksirani" hadisi mogli bi da podnesu i alternativna tumačenja. Utrkivanje u izgradnji visokih "kuća" ili "zgrada" sasvim lako bi moglo da referira na poznato biblijsko predanje o Vavilonskoj kuli. Utrkivanje u pisanju knjiga podjednako lako bi moglo da iskazuje bojazan zbog eventualnog slabljenja verskog uticaja Kurana. Produženje životnog veka je iz današnje perspektive kontroverzna tema, budući da mnoga bioetička pitanja mogu da se posmatraju – i bivaju posmatrana – kao religijska pitanja, kod muslimana (Moazam 2006, 21-73, 215-227) i hrišćana (Evans i Hudson 2007, 565-587) podjednako. Konačno, uzмимо u razmatranje sledeći hadis:

Neće nastupiti Sudnji dan sve dok se vrijeme ne skрати, pa godine prođu kao mjeseci, mjeseci kao nedjelje, nedjelje kao dani, dani kao sati, a sati kao potpira. (Tirmidhi)

Teško je i zamisliti da je Muhamed pre gotovo jednog i po milenijuma ovim rečima anticipirao pojavu supersoničnih aviona i telekomunikacionih sistema (kako je to sugerisano u filmu), a kamoli nečega toliko složenog i apstraktnog kao što je internet. Na ovom primeru se najjasnije vidi kako se kazivanja priznatih religijskih autoriteta mogu tumačiti "unazad" – iz, okvirno rečeno, "sadašnjeg trenutka", ka maglovitom razdoblju daleke istorije. Naravno, učenjaci su skloniji da religijske tekstove tumače obrnuto. Svakako da bi varijanta tumačenja sa početnom tačkom u socijalno-istorijskim kontekstima Prokove epohe zahtevala daleko veći intelektualni napor, detaljnije poznavanje relevantnih izvora i veću moć apstrakcije, kako istraživača, tako i grupe kojoj se istraživač obraća; dok tumačenje "unazad" zahteva pasivno iščekivanje pojave novih i novih "simptoma", i senzacionalističko upiranje prstom na "stare", u maniru: sačekajmo da ljudi počnu da se utrkuju u izgradnji visokih zgrada, pa ćemo možda i dočekati "lijet brda."

Naravno, dijagnoza koja ukazuje na svojevrsan gangrenični proces "spušten odozgo" na čitav stvoreni svet, pored toga što teži da prida smisao svemu na oko smislenom i besmislenom, ima i svoju specifičnu kohezivnu funkciju. Preputimo Jusuf el-Vabilu da svojim rečima izrazi ono na šta želimo da ukažemo.

Veliki broj predznaka Sudnjeg dana se već pojavio potvrđujući upozorenja Muhammeda, s.a.v.s., a svakodnevno povećavajući vjerovanje svakom muslimanu, dok sve to biva proizvodom još čvršćeg i privrženijeg odnosa prema našoj uzvišenoj i časnoj vjeri Islamu. Kako da im se ne poveća vjerovanje kada su u stanju da vide skrivene stvari na koje upozori Poslanik Muhammed, s.a.v.s., sa tačnom preciznošću njihova pojavljivanja i nastajanja?!" (el-Vabil 2000, 5)

Drugim rečima, "znaci" predstavljaju najbolji dokaz u prilog tvrdnje da Bog jeste stvaran, i da jeste prisutan, te da netremice posmatra *svakog od nas*, i čeka. Za Njega je ljudsko poimanje večnosti treptaj oka, ili popodneva dremka. Ali za čovečanstvo, vremena je sve manje.

Zaključak: duhovni kapital kao apokaliptični diskurs utehe

Izvor "moći" apokalipse možemo potražiti u moći koju sa sobom nose pojmovi "božanske promisli", "kosmičkog reda", i "osvetničke pravde." To je moć iznalaženja tragova ili bar obrisa svih ovih pojmova unutar "stvarnosti" koja se najčešće prikazuje kao neuređena, besmislena i nepravedna. Svaka manifestacija bede, zverstva i tragedije obuhvaćena je senkom nadolazeće

apokalipse, štaviše – u njenoj je *funkciji*. Pored toga, svi mi koji se ubrajamo u poslednju generaciju ljudi na zemlji – svi mi *zajedno*, to jest, i svako od nas pojedinačno – značimo nešto što nije značio niko pre nas. Mi se *izdvajamo*. Mi smo *ta* generacija. Jedino nama biće ukazana čast da ispratimo kraj sveta u čitavom njegovom užasavajućem spektaklu.

Pored toga što u apokaliptičnom scenariju ima nečega morbidno laskavog, on sa sobom nosi i notu utehe. Sudnji dan na neki način predstavlja neumoljivo sečivo koje preseca strunu istorije. Kategorije koje su do maločas činile motorno gorivo istorijskog procesa iznenada bivaju relativizovane; bar za trenutak svi živi i neživi učesnici tog procesa uistinu postaju ravni jedni drugima i jednaki pred Bogom.

Ova ravnopravnost ogleđa se upravo u činjenici da je Bog nepotkupiv, a njegov sud pravičan i svevideći. Pobjednici koji su do juče pisali istoriju, odjednom mogu biti upisani u knjigu večnosti kao poraženi. Dojučerašnjim poglavarima i oligarsima na ruke se mogu staviti okovi koji odvlače u paklene jame, a onima koji su na ovom svetu proveli život okovani (i istrajni u svom robovanju jedinom istinskom Gospodaru) sledi neiscrpna nagrada. U jednom čisto burdijeovskom smislu (Bourdieu 1986, 241-258), ovde dolazi do ultimativne transformacije kapitala, pri čemu sva zemaljska bogatstva bivaju preobražena u bezvredan teret, a duhovni "kapital" postaje jedino pravo merilo moći:

"Ne pružaj svoje oči prema okrasima ovozemnog života kojima smo Mi obdarili pojedini skupine od njih (*nevjernika, s namjerom*) da ih stavimo u kušnju, a dar tvoga Gospodara je bolji i trajniji." (Ta-Ha, 56-57)

Biti pravednik i u zlu činiti dobra dela, održati čistotu duše u bezdušnim vremenima i verovati da svi Božanski zakoni koji se pojavljuju konačno teže dobru – čak i kada sve stvari govore suprotno – sve je to samo deo mukotrpnog procesa prikupljanja duhovnog "kapitala" u svrhu njegovog konačnog – i po svoj prilici povoljnog – preobražaja na Strašnom sudu.

U međuvremenu, potrebno je prikupiti izuzetnu količinu snage i kazati sebi da je Bog blizu, čak i kada se čini veoma daleko – u sred bombardovanog izbegličkog kampa u pojasu Gaze, na primer, ili među razorenim ulicama Bagdada – i pronaći bar sićušnu utehu u nadi da je Bog ispisao krvlju novo značenje među verujućima.

Literatura

Asani, Ali S. 2003. "So That You May Know One Another": A Muslim American Reflects on Pluralism and Islam. *Islam: Enduring Myths and Changing Realities. Annals of the American Academy of Political and Social Science* 588: 40-51.

- Blommaert, Jan i Chris Bulcaen. 2000. Critical Discourse Analysis. *Annual Review of Anthropology* 29:447–466.
- Bourdieu, P. 1986. "The Forms of Capital". U:Richardson, J. G. (ed.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York/Westport/London.
- Cook, David. 2002. An Early Muslim Daniel Apocalypse. *Arabica* 49 (1): 55-96.
- Davis, Winston. 2000. Heaven's Gate: A Study of Religious Obedience. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions* 3 (2): 241-267.
- Dekmejian, Richard H. i Margaret J Wyszomirski. 1972. Charismatic Leadership in Islam: The Mahdi of the Sudan. *Comparative Studies in Society and History* 14 (2): 193-214 .
- El Fadl, Khaled Abou. 2001. Islam and the Theology of Power. *Middle East Report* 221: 28-33.
- el-Vabil, Jusuf b. Abdullah b. 2000. *Predznaci sudnjeg dana: mali – srednji – veliki*. Sarajevo: Bemust.
- Esposito, John L. 2001. *Islamska Prijetnja: Mi ili stvarnost?* Selsebil: Živice.
- Evans, John H. i Kathy Hudson. 2007. Religion and Reproductive Genetics: Beyond Views of Embryonic Life? *Journal for the Scientific Study of Religion* 46 (4): 565-581.
- Filiu, Jean-Pierre 2012. *Apocalypse in Islam*. Berkley: University of California Press.
- Gallagher, Eugene V. 2008. "Cults" and "New Religious Movements." *History of Religions* 47 (2/3): 205-220.
- Halliday, Fred. 1994. "The Politics of Islamic fundamentalism: Iran, Tunisia, and the challenge of the secular state". U Akbar S. Ahmed i Hastings Donnan (eds.), *Islam, Globalisation and Postmodernity*. New York: Routledge.
- Huntington, Samuel P. 1993. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* 72 (3): 22-49.
- Keddie, Nikki R. 1994. The Revolt of Islam, 1700 to 1993: Comparative Considerations and Relations to Imperialism. *Comparative Studies in Society and History* 36 (3): 463-487.
- Litvak, Meir. 1998. The Islamization of the Palestinian-Israeli Conflict: The Case of Hamas. *Middle Eastern Studies* 34 (1):148-163.
- Palgrave, W. G. 1864. Observations Made in Central, Eastern, and Southern Arabia during a Journey Through That Country in 1862 and 1863. *Journal of the Royal Geographical Society of London* 34: 111-154.
- Patterson, G. H. 1890. The Eschatology of the Kuran. *The Old and New Testament Student* 11(2): 79-83.
- Stillman, Norman A. 1979. *The Jews of Arab Lands: A History and Source Book*. Jewish Publication Society.
- Tanasković, Darko. 2008. *Islam: dogma i život*. Beograd : SKZ.
- Taylor, John B. 1968. Some Aspects of Islamic Eschatology. 4 (1): 57-76.
- Urban, Hugh B. 2000. The Devil at Heaven's Gate: Rethinking the Study of Religion in the Age of Cyber-Space. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions* 3 (2): 268-302.
- Varisco, Daniel Martin. Islamophobia: Making Muslims the Enemy. *Contemporary Islam* 3(3): 301-303.

- Yahya, Hayrun. 2003. *Signs of the End Times in Surat al-Kahf*. New Delhi: Goodword publishing.
- Yahya, Hayrun. 2000. *Signs of the Last Day*. New Delhi: Goodword publishing.
- Zeidan, David. 2003. A Comparative Study of Selected Themes in Christian and Islamic Fundamentalist Discourses. *British Journal of Middle Eastern Studies* 30 (1): 43-80.

Marko Pišev

Institute of Ethnology and Anthropology
Faculty of Philosophy, University of Belgrade

"I believe in God and Judgment day" – Hayrun Yahya and the Contemporary Contextualization of Apocalyptic Hadiths

The motif of the apocalypse has fascinated mankind from the very beginnings of oral history and is present in various myths and religious traditions, finding its expression in the art of all time periods. Even today it hasn't lost its grip on human imagination. In modern Islamic contexts, the phenomenon of the apocalypse incorporates anti-western ideologies, which reflect, to a large extent the socio-cultural heritage of former anti-colonialist struggles, as well as the anti-imperialist attitudes which are present in a large number of contemporary Muslim societies. When paired with apocalyptic narratives, these notions can lead to negative essentializations of so-called "western morals and ethics", which are subsequently interpreted as a clear sign of the End times. Aside from the wider consideration of the symbolism of Islamic apocalyptic narratives, the paper will deal with a critical analysis of the visualizations of the *Signs of the Last Day* books by religious author Hayrun Yahya, who considers the topic of the apocalypse, as presented in the Koran and hadiths, in an affirmative light. We will attempt to puzzle out why the textual version of *Signs* utilizes certain quotes from the hadiths, while other, equally relevant quotes are avoided. We will rely on the so-called "interdiscursive" aspect of the enclosed quasi-documentary film, or rather, the heterogeneous elements which make up its audio-visual "text". This analysis should uncover the ideological notions behind this specific instrumentalization of scripture for the aim of religious, cultural and moral critique of contemporary (both Muslim and non-Muslim) societies; however, we will also attempt to point out the multi-functional idea – suggested to the viewing/reading audience of apocalyptic narratives – that Judgment day is near, and can come around at any moment.

Key words: apocalyptic narratives, hadiths, Islam, audio-visual text, anti-western ideology, Hayrun Yahya

"Je crois en Dieu et au Jour Dernier" –
Hayrun Yahya et la contextualisation contemporaine
des hadiths apocalyptiques

Le motif de l'apocalypse fascine l'humanité depuis les tous débuts de l'histoire orale et perdure à travers mythes et traditions religieuses diverses, trouvant son expression dans l'art de toutes les époques sans perdre son potentiel dans l'imagination humaine à l'époque contemporaine. Dans les contextes modernes islamiques, le phénomène de l'apocalypse incorpore en lui les idéologies anti-occidentales qui dans une grande mesure reflètent l'héritage socio-culturel des luttes anti-coloniales d'autrefois, mais également des positions anti-impérialistes présentes dans un grand nombre de sociétés musulmanes d'aujourd'hui. Jointes aux récits apocalyptiques, ces représentations peuvent mener à des essentialisations négatives de ce qui est appelé "morale et éthique occidentales" qui ensuite sont caractérisées ensemble comme un présage clair du Jugement dernier. Dans cette étude nous faisons non seulement une réflexion approfondie sur la symbolique des récits apocalyptiques islamiques, mais nous procédons aussi à une analyse critique de la visualisation des livres *Signes du Jour Dernier* du penseur religieux Hayruna Yahya qui d'un point de vue affirmatif aborde le thème de l'apocalypse, tel qu'il est présenté dans le Coran et les hadiths. Nous nous efforçons d'élucider pour quelle raison apparaissent dans la version textuelle des *Signes* certaines citations des hadiths, alors que d'autres citations, également pertinentes, sont évitées. Nous nous appuyons sur la prétendue dimension "interdiscursive" du film présumé documentaire ci-joint, c'est-à-dire, sur les éléments hétérogènes qui participent à la construction de son "texte" audiovisuel. Une telle analyse devrait dévoiler quels modèles idéologiques se trouvent à l'arrière-plan de l'instrumentalisation spécifique des sources scripturales avec un objectif de critique religieuse, culturelle et morale des sociétés contemporaines (musulmanes et non-musulmanes); mais nous tentons aussi de rendre compte de la multifonctionnalité de l'idée – suggérée au public spectateur/lecteur des récits apocalyptiques – que le Jour du Jugement est proche et qu'il peut frapper à notre porte à tout moment.

Mots clés: récits apocalyptiques, hadiths, islam, texte audiovisuel, idéologie anti-occidentale, Hayrun Yahya

Priljeno/ Received:25.02.2013.

Prihvaćeno / Accepted for publication: 8.03.2013.